

Kapu Vára

A VÁR TÖRTÉNETE 1709-IG

A vár nevével első ízben III. István 1162-ben kelt oklevelében találkozunk. Eszerint III. István egy Farkas nevű soproni várjobbágnak Kecölnben, Vicán és Velemben réteket és malmokat adományozott, mivel "azt a várat, amelyet közönségesen Kapunak neveznek" (castrum illud quod vulgariter Copuu dicitur) a király hűségén megtartotta.

1387. május 17-én Semptén kelt oklevelében Zsigmond király utasította a győri káptalant, hogy Kanizsai János fiait iktassa be Kapu várának és tartozékainak birtokába, mivel azt nekik adományozta "falvaival, adóival, egyházainak patronátusságával, művelt és műveletlen földjeivel, rétjeivel, legelőivel, erdeivel, ligeteivel, vizeivel, halaival, malmaival, gázlóival és egyéb más alkalmatosságaival egyetemben". A vár ezzel megszűnt királyi birtok lenni. A várhoz egy 1492-ben készült összeírás szerint a következő helységek tartoztak: Beled, Kecöl, Pápóc, Szil mezőváros, Bodonhely, Szentmihályi, Ikrény, Barbacs, Sárkány, Bogyoszló, Tamási, Babót, Hidász, Vitnyéd, Szergény, Szentmiklós, Süttör, Hegykő, Homok, Széplak, Csepreg mezőváros, Lövő, Horpács, Iván, Csapod, Újkér és Keresztur mezőváros.

1536-ban a Kanizsai család férfiágon kihalt. Az egyetlen leány, Kanizsai Orsolya kezével a család birtoka Nádasdy Tamásé lett. A vár ezidáig jóformán csak őrhely szerepét töltötte be. 1541-ben elesett Buda, s a Bécs ellen készülők török csapatok betörték a Rábaközbe. A támadások kivédésére megkezdődött a kastélyok és várak megerősítése. Nádasdy 1542-ben Sennyei Ferencet nevezte ki kapui várnaggyá, aki a következő esztendőben az árkokat újra ásatta és belül latorkerttel vétette körül.

1549-ben a vár építésén olasz mesterek dolgoztak. 1552-ben Bernát mester, 1571-ben pedig Pietro Orsolino tevékenykedett a vár megerősítésén.

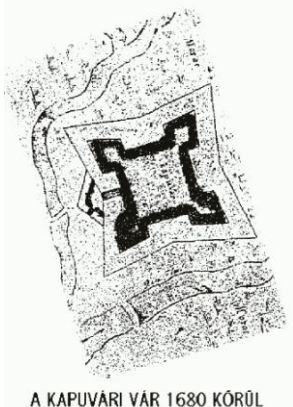
Egy 1587-ben készült összeírás a vár lakóhelyiségein kívül (sütőház, öreg szoba, az úr szobája stb.) számos gazdasági célú tárházat (pl. sáfár ház, életes ház, ecetes ház, káposztás ház, torony alatt való pince) sorol fel, ami arra vall, hogy a vár nemcsak katonai, hanem gazdasági központ szerepét is betöltötte.

Ide gyűjtötték és tárolták a várhoz tartozó falvak beszolgáltatott terményeit, a majorok gabonáját és a szentmiklósi szőlők borát. A vár körül kialakult katonatelep a 16. század közepén már mezőváros volt. 1587-ben 37 család lakta.

GREISCHER MÁTYÁS RÉZMETSZETE 1680-BÓL

1594-ben Győr eleste után a török ismét betört a Rábaközbe. Végigpusztítva a falvakat, a kapuvári várat is elfoglalta és négy esztendeig megszállva tartotta.

A KAPUVÁRI VÁR 1680 KÖRÜL

A Wesselényi-féle összeesküvésben részes Nádasdy Ferenc lefejezése után a kapuvári vár a többi Nádasdy-birtokkal együtt a kincstár kezelésébe került, majd 1681-ben Esterházy Pál nádor örökjogon megszerezte magának.

1683-ban a török ismét Bécs ellen támadt. Amíg a főserég Győrnél állomásozott, tatár segédcsoportok július 2-án Szentgotthárd és Körmen

között átkeltek az őrizetlen Öreg-Rábán. A Rábaközbe is benyomultak, a falvakat fölégették. Csak Kapuvár tartotta magát.

Az 1680-as évekből már többé-kevésbé pontos ábrázolások maradtak fenn a várról. Mathias Greischer metszete szerint a kétszintes, tornyos várépületet téglafal vette körül, négy sarkán ó-olasz rendszerű bástyákkal. A felvonóhíddal ellátott kaput, amelyet ék alakú pajzs (ravelin) védett, cölöphídon lehetett megközelíteni: A 80-90 méter széles várarkot veszély esetén a Kis-Rábából árasztották el vízzel.

A török kiűzését követően Magyarországon berendezkedő császári hadvezetés, a várak egy részének lerombolását határozta el, nehogy egy esetleges fölkelés támaszpontjául szolgáljanak. A lerontandó várakat hat csoportba sorolták. Kapuvár a hatodik kategóriába esett.

1703-ban kitört a Rákóczi-szabadságharc, a Rábaköz hadszíntérré vált. A mindennapossá váló csatározásokról Grubacsevics Ferenc tiszttartó rendszeresen tájékoztatta a Kismartonban tartózkodó Eszterházy Pál nádort:

"...a Kurutzság annyira el szaporodott, hogy akár vizen, akár mezőn akár erdőn embernek kevés maradása legyen... Kurucok faluról falura szüntelenül járnak, a napokban Török István Úr katonáj és Szalla vármegye hajduj bé jüttek a Rába között, s Vittnyed felj mind a két Rábán az hidakat töviből le vagdolták fáit el egettik, annak utána bé jüttek városra [Kapuvárra], vár előtt lévő házoktól bé puskásztak egy darabik, ugyan egy hajdujuk el és esett, annak utána el mentek".

1704-ben a vár még a császáriak kezén volt. 1705 decemberében, a dunántúli hadjárat során Bottyán János ostrommal vette meg. A falak rövid ideig tartó lövetése után a Kis-Rába vizét más mederbe tereltette. A szárazon maradt várarkot a Hanyban vágatott rőzsével betömette, és a várat egyetlen rohammal elfoglalta.

Czirák László várkapitánytól Starhemberg foglalta vissza Kapuvárt, de 1707-ben Bottyán kurucok másodszer is kiűzték Starhemberg Guido vasasait.

A trencsényi csatavesztéssel a szabadságharc sorsa megpecsételődött, a kurucok a Dunántúl földadására kényszerültek. Eszterházy Antal generális 1709 júliusában a várat kiürítette, s hogy az a labancok kezén erősségül ne szolgáljon, leromboltatta.

A KASTÉLY TÖRTÉNETE A 18. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL 1864-IG.

A vár védőműveinek lerombolásával katonai célokra alkalmatlanná vált. Megmaradt részeit a 18. század közepén az Eszterházy-család kastéllá alakította. E munkálatoknak különös tárgyi emléke került napvilágra az 1950-es évek végén történt helyreállítás során. Az emeleti folyosó falában a munkások egy 40x40x30 cm-es üregre, abban cserépedényre, az építőáldozat szokásának nyomára bukkantak.

1796-ban Vályi András a következőképpen írt Kapuvárról: "...napkeleti végén Vár vala régenten, négyszegű árokkal és vízzel körül vétéve, már most kevés része áll fen, a többi leomladozott".

A barokk kastély, amely a mai épület magvát képezi, az egykori várhoz képest csekély alapterületű, igénytelen építmény volt. Földszinti dongaboltozatos helyiségeiben uradalmi hivatalok, emeletén pedig főtisztviselői lakások kaptak helyet. A Fő tér felé nyíló kapu fölött - mint minden Eszterházy-váron és kastélyon - Szűz Mária szobra állt. Előtte a tiszttartó szolgálja minden szombat este

két lámpást gyújtott.

Ennek a kastélynak volt rövid ideig lakója a legendás víziember, Hany Istók. Az erdőben talált és 1749. március 17-én a kapuvári templomban megkeresztelt 8 év körüli fiú történetét a szájhagyomány kiszínezte:

"Valamikor réges-régen - így mesélik az öregek - kapuvári halászok fönt a Hanyban egy gyereket fogtak ki a Király tóból, aki ugyan teljesen meztelen volt, de mégsem fázott, mert testét halpikkelyek fedték. Félig ember volt, félig hal: ujjai között úszóhártya feszült. Főtt ételt nem evett meg, kígyókkal, békákkal táplálkozott. Behozták a kapuvári várba, s mivel nem tudták, hogy meg van-e keresztelve, hát megkeresztelték. A keresztapaságot maga a tiszttartó vállalta. A kereszttségben az István nevet kapta, s mert a Hanyban találták, hát elvezeték Hany Istóknak. Hany Istók félt az emberektől. Rúgott-harapott, ha a közelébe mentek. Legszívesebben a vár sötét folyosójának zugaiban bújt meg, vagy a várat körülvevő vizesárokban úszkált. Később, mikor már hozzászokott az emberi társasághoz, eltúrte, hogy ruhát adjanak rá, hogy felöltöztessék. Akkor volt a legboldogabb, amikor piros nadrágot adtak rá. Befogták a konyha körüli kisebb munkákra is, fát aprított, vizet hordott, sepregetett. Rákapott lassan a főtt ételre is, de azért, ha szerét ejthette, szívesebben evett békát. Beírátták iskolába is, ahol a mester sokszor megfenyítette, mert kötekedő, verekedős volt. Telt-múlt az idő, Istókból legény lett. Volt a tiszttartónak ugyanakkor egy lánya, Piroska volt a neve, aki körül szívesen legyeskedett, végül szerelmes lett bele. Nem csoda hát, ha igen bánkódott, amikor Piroska a kezét nem neki, hanem másnak nyújtotta, s ezzel a bizonyossal meg is esküdött.

Javában állt a lakodalom, a vigasság, amikor Hany Istók is beállított a lakodalmásokhoz és egy kendővel letakart tálat helyezett az asztalra. Amikor a vendégek kíváncsiskodva felemelték a kendőt, a násznép nagy riadalmára a tálból békák ugrottak ki, kígyók másztak elő. Ekkor a hajdúk megfogták Hany Istókot, jól elverték, s aki aztán bánatában, hogy kedveskedni akarásait félreértették, beleugrott a Rábába és örökre eltűnt".

1843-ban a Major utca egyik házában tűz ütött ki. Csakhamar lángokban állt az egész város. Leégett a templom, a serfőzőház és a kastély tetőzete is. A tűzben megrongálódott épület helyreállítására tervek készültek, mi több, - történetében nem utoljára - fölmerült a lebontásának gondolata is. Helyére az uradalom szerény, klasszicista kastély építését tervezte. Végül csupán a károk kijavítására került sor.

1864-TŐL NAPJAINKIG

Lényegében változatlan, 18. századi állapotában érte meg a kastély a 19. század második felét, amikor 1864-ben az uradalommal együtt bérbevette és családjával beköltözött Berg Gusztáv báró.

A század utolsó negyedében az épületen jelentős átalakításokat végeztetett. A főhomlokzat déli végén elkészült a már meglévő északi mintájára a falsíkból öt méterre előreugró, fióktetővel fedett oldalrizalit. Ugyanakkor készültek az udvari homlokzat filagóriával ékes fa verandái, lépcsőfeljárói. Az átalakítás során került mai helyére a kastély kazettás mennyezetű lépcsőháza.

Az egykori várudvart szegélyező magtárak és istállók a szomszédos major épületeivel még a korábbi gazdasági központ képét mutatták.

Ez a kép egészült ki a Rábáig nyúló várkertben a kor divatjának megfelelően felépített üvegházzal, kerti pavilonnal, tenispályával, fürdőházzal, a századforduló főúri lakhelyének tartozékaival.

Az így kialakult együtttest az első veszteség akkor érte, amikor 1941-ben a Sopron-győri országút újonnan épített szakasza az egykori vár területét keresztülszelte. A II. világháború hadi eseményeit a kastély és környezete különösebb károsodás nélkül vészelte át. 1945 után köztulajdonba került.

Kezdetben ifjúsági házként hasznosították. Itt tartotta alakuló gyűlését a MADISZ kapuvári szervezete. Az emeleti nagyteremben bálakat színdarabokat és egyéb rendezvényeket tartottak. Később családok is beköltöztek, de az épület állaga egyre romlott. Padozata, a falak faburkolata majdnem teljesen megsemmisült, a lépcsőház korlátja letöredezett.

A kastély parkjának fáit, amelyek együttese ritkaságszámba ment, kiirtották. A rongálás már addig fajult, hogy illetékes szervek a kastély lebontását határozták el. A bontás ellen a község elöljárósága sikerrel fellebbezett. Az épületen kisebb állagmegóvó munkát végeztek, majd itt helyezték el a gépállomást, ami azt jelentette, hogy az egykori park helyén gépszíneket emeltek.

1957 és 1960 között került sor a kastély felújítására, amely ismét jelentős átépítéssel járt. Az átalakítást különösen az udvari homlokzat sínylette meg, értékes, 19. századi részleteit nem állították vissza.

A kapuvári "vár" feltáratlan váraink közé tartozik. Az 1950-es években végzett újjáépítés során falkutatásra nem került sor, így építéstörténete bizonytalan. A középkori vár védőfalainak részletei 1959-ben, illetve 1961-ben földmunkák során váltak ismertté. Bemutatásukra ezidáig csak az északi oldalon Gömöri János régész 1998. évi szondázó ásatása nyomán nyílt lehetőség.